

ELENA BALIUTYTĖ

Sigitas Geda: kolektyvinė portreto mozaika

Rytai – Vakarai. Komparatyvistinės studijos X. Sigitas Geda: Pasaulinės kultūros lietuvinimas, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Antanas Andrijauskas, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2010, 600 p., ISBN 978–9955–868–30–9

2010 metus galėtume skelbti buvus Sigitos Gedos metais: per juos pasirodė net trys poeto asmenybei ir kūrybai skirtos solidžios akademinės knygos: Viktorijos Daujotytės monografija *Tragiškasis meilės laukas* (2010), Gitanos Notrimaitės monografija *Atminties imperatyvai* (2010) apie Lietuvos istorijos mitologinimą Juditos Vaičiūnaitės ir Gedos poezijoje bei Antano Andrijausko sudarytas kolektyvinis straipsnių rinkinys. O jei dar prisiminsime ir Skirmanto Valento monografiją *Mė(lynojo)nulio lingvistika* (2007), kurioje poeto kūryba, šalia Vlado Braziūno, autoriui yra tapusi svarbiausiu poetinės lingvistikos argumentu, taps akivaizdu, kad tuo metu, kai Gedos kūryba lyg ir išnyko iš aktualiosios kritikos akiračio (daugiau buvo kalbinamas įvairiuose interviu, – pastebi Daujotytė), akademinis dėmesys jai stiprėjo. Poeto mirties faktas tyrėjų dėmesį natūraliai perkėlė į jo asmenybę ir biografinį sandą, ypač suaktualindamas egodokumentinius tekstus: dienoraščius, užrašus, eseistinius fragmentus. Esant dar mažai laiko distancijai ir autoriams tebejaučiant stiprų emocinį ryšį ir su poetu, ir su jo kūryba, gal ir sunku objektyviai, ramiai analizuoti „objektą“; kita vertus, tai tampa privalumais: individualus tyrėjo santykis, žmogiškas interesas suteikia tekstams egzistencinio tikrumo ir įtaigos.

Ir mūsų recenzuojamoji knyga atsirado pirmiausia dėl jos sudarytojo Andrijausko ir Lietuvos kultūros tyrimų instituto Komparatyvistikos skyriaus kolegų pastangų. Ši institucija Andrijausko iniciatyva 2009 m. surengė Gedai skirtą respublikinę mokslinę konferenciją, kurios pranešimai ir tapo šio rinkinio pagrindu, tiksliau – dviejų jo dalių, nes trečiojoje, kaip rašoma leidinio anotacijoje, „analizuojamos Rytų ir Vakarų civilizacijų sąveikos, komparatyvistinės kultūrologijos,

filosofijos ir religijotyros problemas“. Mūsų recenzijoje apie šios dalies tekstus kalbama nebus. Du pirmuosius Gedai skirtus skyrius apimties, stiliaus ir žanro požiūriu sudaro labai įvairūs tekstai: nuo studijos (Andrijauskas), akademinio straipsnio, eseistinių interpretacijų iki memuarinio pasakojimo (Vytautas Martinkus). Rinkinys baigiamas dviem interviu – Elena Tervidyte kalbina Arvydą Šliogerį („Sigitas Geda: didis poetas, gyvenimo diletantas“) ir Sigitas Parulskis – poetą šešiasdešimtmečio proga („Rašytojas ir jo amžius“). Knygoje daug nuotraukų iš įvairių poeto gyvenimo laikotarpių: su artimaisiais, Veisiejų vidurinės mokyklos bendraklasiais ir mokytojais, draugais, kolegomis; daug gimtojo Paterų kaimo ir Veisiejų ežerų vaizdų. Ir pirmajame knygos viršelyje poeto prie tėviškės ežerų nuotraukos. Tai atitinka archetipinę vandens reikšmę Gedos kūryboje ir apskritai išskirtinę vaikystės aplinkos, pirminių patirčių svarbą. Daujotytė savo monografijoje yra pastebėjusi, kad Geda toks autorius, kuris „[r]ašė save rašantį, nes matė matantį, jautė jaučiantį, kentė kenčiantį. Tad dalis Sigito Gedos matymo–mąstymo lauko atiduota jo paties žvilgsniui [...]“¹. Iš esmės taip yra ir kolektyviniame straipsnių rinkinyje. Beje, šią knygą simboliškai ir pradeda tarsi pats Geda: iš jo eseistikos, užrašų, interviu, straipsnių, autobiografijos sudarytojas išrinko, tematiškai sugrupavo fragmentus, pavadintus „Mintys apie tėvynę, gyvenimą ir kūrybą“ (27 skyreliai). Galima, žinoma, ir paabejoti tokio žingsnio prasmingumu akademiniam leidinyje; be to, dar trumpinami fragmentai praranda daug prasmės niuansų.

Knygoje apie Gedos asmenybę bei kūrybą rašo ne tik literatūrologai, bet ir kitų kultūros sričių tyrėjai, komparatyvistai, įvairių kultūrų specialistai (iš viso 17 autorių), ir tai labai svarbu, nagrinėjant tokį įvairiapusį, intertekstualų autorių kaip Geda, ieškojusį ne tik savos baltų, bet ir kitų kultūrų pradžios, įtraukusį į savo kūrybos lauką tūkstantmetį pasaulio paveldą. Rinkinyje galima išskirti tris tyrimo sferas: 1) Gedos asmenybės fenomeną; 2) poeziją ir eseistiką; 3) vertimus bei kūrybos intertekstus. Tokia tvarka jas ir apžvelgsime.

Gedos biografinį, asmenybinį portretą kuria Andrijauskas studijinės apimties tekste „Sigito Gedos pasaulinės kultūros lietuvinimas kaip kalbos ir būties metafizika“. Autorius, mindamas Gedos asmenybės mįslę, neretai remiasi asmeninio bendravimo su poetu patirtimi (o jų pažinties pradžia siekia dar Veisiejų

1 Viktorija Daujotytė, *Tragiškasis meilės laukas. Apie Sigitą Gedą: Iš poezijos, užrašų, refleksijų*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 21.

vidurinės mokyklos laikus) bei poeto dienoraščiais, eseistika – visu vadinamosios egodokumentikos tekstynu. Ir čia iškyla problema, nes žinome, kad Geda apie tą patį galėjo sakyti visai priešingus dalykus – taigi viskas priklausys nuo to, ką atsirinksi, nuo išankstinės portreto vizijos. Andrijauskas tokią viziją turi. Jis Gedą apibūdina kaip išskirtinio talento kūrėją, ne vieną kartą pavadindamas jį ir genijumi. Pabrėžiamas poeto gaivališkumas, spontaniškumas, ypatinga vaizduotė, intuícijos galios, bet rašymo logika tokia, kad, atrodo, genijumi Geda gali būti paskelbtas tik įrodžius jo psichikos patologiją. Genialumo ir psichinių aberacijų santykiai studijoje tampa išeities tašku kuriant Gedos asmenybės portretą. Andrijauskas iš esmės remiasi romantine XIX a. pabaigos–XX a. pradžios menininko, kaip savos rūšies bepročio, samprata, nevengdamas nuorodų ir į didžiųjų kūrėjų (Marcelio Prousto, Sørenio Kierkegaard'o, Friedricho Nietzsche's) biografijas. Sekant XX a. pradžios psichiatrų tradicija, beprotystė ir genialumas studijoje siejami dėl psichinių procesų, nukrypstančių nuo normos, panašumo. Tokiu atveju labai svarbu, kas yra laikoma norma. Pagal tai, kokius „nukrypimus“ Andrijauskas fiksuoja Gedos atveju („[...] polinkis į atsiribojimą nuo išorinio pasaulio, charakterio nepastovumas, impulsyvumas, jausmingumas, perdėtas jautrumas išorinio pasaulio įspūdžiams, sielos pažeidžiamumas“, p. 68), sunku būtų įrodyti poeto išskirtinumą, o juo labiau psichinės patologijos šėšėlį. Akivaizdu, kad atskaitos tašku, arba „norma“, čia tampa vadinamasis „eilinis žmogus“; bet, tokio žmogaus akimis, psichikos patologija būtų būdinga bet kuriam menininkui, nebūtinai išskirtinio talento. Pagal minimus psichopatologijos rizikos požymius, potencialiais bepročiais reiktų paskelbti kone visą Lietuvos (ir ne tik) poetų populiaciją.

Savigrauža, nusivylimas, drovumas, nedrąsumas, melancholija, depresija, egoizmas – tai žiaurus mokestis už aukščiausius protinius ir kūrybinius sugebėjimus arba, kitais žodžiais tariant, neišvengiama išskirtinio talento ar genijaus mokama kaina už sugebėjimą pažvelgti į kitiems nepasiekiamas metafizines reiškinių gelmes. Artimesniems poeto bičiuliams nebuvo jokia paslaptis, kad Geda periodiškai, ypač po intensyvaus kūrybinio darbo tarpsnių, išgyveno atoslūgių, depresijos ir kankinančios savianalizės laikotarpius. (p. 66)

Bet negi to nepatiria mažesnio talento kūrėjai ar dirbantys kitus darbus? Spekuliatyvius sugretinimus ir bendrų samprotavimų implikacijas studijos autorius

paprastai užtvirtina iš konteksto išimta Gedos dienoraščių citata, pvz., „Aš IRGI esu didelis nukrypimas“ (p. 68); po šios citatos seka toks komentaras: „Kiek pagrįstas toks negailestingas savianalizės proveržis? Ar tai mėginimas apibūdinti savo miglotai suvokiamos diagnozės tolesnes perspektyvas? [...] Šių simptomų užuomazgos jau buvo regimos gilių psichologinių traumų ir sukrėtimų ženklin-toje vaikystėje“ (p. 69). Bet nei apie „simptomus“, nei apie autoriaus vis minimas „išskirtines vaikystės traumas“ žinių, išskyrus nuskendusį brolių, nėra. Bendraklas-ių ir mokytojų atsiminimuose nėra užfiksuota nei vaiko ryškesnio asocialumo ar polinkio į vienatvę, nei agresijos; priešingai, kaip šiandien būtų sakoma, labai motyvuotas, puikiai besimokantis, aktyvus, smalsus, gabus, su aiškiais literato ambicijomis (dar besimokydamas šeštoje klasėje eiles siuntęs į rajoninį laikraštį, sienlaikraščio redaktorius, klasės seniūnas); neignoravęs ir fizinio aktyvumo ko-lektyvinių formų: mielai spardęs futbolo kamuolį ir, kaip patvirtina ir knygoje įdėtos nuotraukos, sėkmingai „gynęs mokyklos garbę“ turistiniuose žygiuose ir sąskrydžiuose. Beje, nemanau, kad šie kontrliudijimai ką nors esmingiau keistų – kaip neužtenka pirmųjų, taip neužtektų ir antrųjų įrodyti elgesio normalumui ar nenormalumui. Apskritai dramatiška gaida, kalbant apie Gedos vaikystę, man ro-dos, yra perdėta: vaikystė, žinoma, buvo skurdi, kaip ir daugelio to smėlėto krašto (o ir daugumos pokario Lietuvos kaimo) vaikų, bet tai nebuvo išskirtinė padėtis, dėl kurios jis būtų turėjęs jaustis nepatogiai ir kompleksuoti. Panašiai augo ir kaimynų vaikai, panaši patirtis buvo ir bendraklasių. Autorius galėtų prieštarauti, kad jis remiasi paties poeto dienoraščių ištarmėmis, bet, pirma, apie vaikystės potyrius juose yra įvairių įrašų, kurie neretai vienas kitam prieštarauja (studijos autorius, žinoma, remiasi tais, kurie tinkami jo versijai), antra, ko gero, daugiau būtų tokių įrašų, kuriuose vaikystės laiką poetas prisimena kaip laimingiausią gy-venimo tarpsnį, prarastąjį rojų. Bent taip skatintų manyti kitas studijos poskyris, kuriame kalbama apie kūrybos ištakas: jame iš Gedos dienoraščių jau pasirinkti būtent šviesiųjų vaikystės potyrių aprašymai. Bet svarbu ne tai, kuri versija, švie-sioji ar tamsioji, pasirinkta, svarbiausia, kad ir viena, ir kita laikoma ano meto tiesa. Autorius, konstruodamas biografinį tekstą, neatsižvelgia, kad Geda kalba apie aną laiką prisimindamas, po daugelio metų. Tai yra dabartiniai jo vaizdiniai ir išgyvenimai. Studijoje cituojami Kierkegaard'o žodžiai apie prisiminimų svar-bą, bet nekreipiamas dėmesys į jo pabrėžtą „tikrovių“ skirtingumą ir atstumą tarp jų: „prisiminimai yra tokia ‚tikrovė‘, kokios niekada neturi pati tikrovė. Kai prisimenu kokius nors gyvenimiškus ryšius, jie jau tampa amžinybės savastimi,

ir visi gyvenimiški santykiai praranda prasmę“ (p. 83). Studijos autorius kuria linijinį, deterministinį pasakojimą, ieško priežasčių ir pasekmių, kartais supaprastintai tiesdamas ryšius tarp biografijos ir kūrybos, tarp gyvenimo ir asmenybės. Autorius rašo romantiškai pakylėtu, egzaltuotu stiliumi, kuris ne visada dera su realistine motyvacija: „Ilgai [turbūt ilgainiui – E.B.], jam praradus savo realią motiną, šiuos trūkumus realiame gyvenime ir kūryboje kompensuodavo viską suprantanti, globojanti ir priglaudžianti ištikimoji Motina Gamta pačiomis įvairiomis apraiškomis“ (p. 69). Motinos mirtis, žinoma, visada yra būtiškas išgyvenimas, bet, grįžtant į buitinį lygmenį, Gedos motina mirė 1980-aisiais, kai jam buvo 37 metai, ir praradimo skausmas kažin ar galėjo turėti gilesnių psichologinių pasekmių. Beje, kai autorius pereina prie Gedos kūrybos aptarimo, psichinės patologijos šešėlis išnyksta, o genijaus statusas tiesiogiai siejamas su išskirtinėmis kūrybinėmis galiomis. Studiją sudaro 19 poskyrių, kuriuose apibūdinamos poeto estetinės pažiūros, santykiai su tradicija, poetinės evoliucijos momentai (stabilitima prie kūrybos pradžios: *Pėdų* (1966), *Strazdo* (1967), *26 rudens ir vasaros giesmių* (1972); akcentuojamas jų priešingumas oficialiajai socialistinio realizmo estetikai, daroma išvada, kad „[...] maištinga Gedos poezija buvo neatsiejama tuometinio nonkonformistinio intelektualų ir menininkų sąjūdžio dalis ir, be savo estetinių funkcijų, buvo svarbus tuometinės tautinės savimonės laisvėjimo indikatorius“ (p. 91). Beje, šiuo aspektu studijos autorius Gedą palygina su Justinu Marcinkevičiumi, ir nors kai kurie teiginiai atrodo ginčytini, bet intriga atsiranda. Kaip ir tais atvejais, kai autorius turbūt rašo apie jam savaime suprantamus, argumentų nereikalaujančius dalykus, o skaitytojui jų akivaizdumas abejotinas, pvz., kai šalia Gedos ir Marcinkevičiaus, kaip svarbiausių lietuvių tautinei savimonei sovietmečiu autorių, atsiranda Vytauto Žalakevičiaus pavardė (p. 91). Ir Gedos pasaulėjautoje, ir poetinės kalbos specifikoje autorius akcentuoja archajiškumą, pirmapradiškumą: „Tai giliausiai archajiškos pagoniškos gamtameldiškos pasaulėžiūros persmelktas mūsų poetas“ (p. 97). Atskiruose poskyriuose aptariami orientalistiniai Gedos kūrybos motyvai, vertimai, eseistika (beje, pastaroji čia kažkodėl įvardijama epistoliarine literatūra, p. 123). Atskiro dėmesio sulaukia vėlyvoji Gedos meilės lyrika (*Siuita Virginijai* (2009)), kuri interpretuojama kaip savotiška išimtis eroso valdomos ankstesnės Gedos kūrybos kontekste:

Per nueitą kelią pažinęs įvairias gyvenimo puses, poetas suvokia tikrų meilės jausmų, autentiškų išgyvenimų vertę, todėl jį menkai domina tiek seksualus vyrą išvedantis

iš rojaus Ievos, tiek ir kviečiantis į rojų Veneros erotinis tipas. [...] Gyvenantį savo susikurtame idealų pasaulyje ir būties verpetuose paklydusį poetą užburia žadantis rojų ir amžinybę aukščiausias moteriškumo kerintį grožį įkūnijantis supratingas ir atlaidus – Madonos tipas. (p. 126)

Taigi, pasak tolesnio teksto, Geda apdainuoja ne seksualią, ne erotišką, o idealią meilę. Labai netikėta mintis, turint omeny ir *Siuitos Virginijai* eilėraščius, ne kartą jau palygintus su *Giesmių giesmės* motyvais, ir Gedos pastabas šia tema. Pasiremsiu viena poeto ištarne, kuri, manau, tiksliau įvardins tai, kas autoriaus turbūt norėta pasakyti: „Šiandien beveik subrendo mintis (mat ir andai panašiai pagalvodavau), kad tikra erotinė lyrika parašoma asketų! [...] Šventieji žmonės – didžiai erotingi. Ir viena iš tų formų yra, beje, angelas...“² Studijos pabaigoje autorius eseistiškai solidarizuojasi su Gedos kritišku XXI amžiaus dešimtmečio vertinimu, naujam laikui pats dar pridėdamas ir kaltę dėl poeto ir kitų jo minimų pastarojo meto talentingiausių žmonių (Gintaro Beresnevičiaus, Jurgos Ivanauskaitės, Algio Uždavinio) mirčių. Kiek čia autorius yra teisus, tesprendžia skaitytojas.

Sudėtingi autoriaus ir kūrybos ryšiai metodologiškai aptariami Stasio Mostauskio straipsnyje „Neišsemiama Sigito Gedos poezijos gelmė: savasties paieškos Dievo medžio paunksmėje“. Jame ne biografija aiškina kūrybą, o atvirksčiai: remiantis kūryba kuriamas autoriaus paveikslas, prieš tai aptarus šio žingsnio metodologines prielaidas ir problemškumą. Tyrimo išeities pozicija apibrėžiama taip: „[...] Gedos kūryba tiriamą pasitelkus ne biografinį metodą, bet išimtinai meninio teksto analizę, nors darbo tikslas – bent nežymiu mastu rekonstruoti autoriaus motyvą, nebūtinai sąmoningas, – paremtas abiem perspektyvoms bendra poetinio kūrinio ir jo autoriaus sąsajos prielaida.“ (p. 159). Straipsnis rinkinio kontekste išsiskiria ir tuo, kad jame remiamasi vienu poezijos rinkiniu iš vėlyvojo Gedos laikotarpio (*Miegantis Teodendronas*, 2006). Be to, čia sąmoningai vengiama nuorodų į poeto dienoraščius, interviu, straipsnius. Metodologinė savirefleksija apima ir deklaruojamą subjektyvų tyrėjo santykį su objektu. Interpretuodamas atskirus eilėraščius autorius prieina prie įdomių išvalgų, galiojančių ir kitiems poeto rinkiniams, pvz., apie mitinį erotiškumo pobūdį („Geisti – tai dalyvauti kosminę tvarką palaikančiame procese“, p. 167), apie

2 Sigitas Geda, *Vasarė ajero šneka: Dienoraščiai ir tyrinėjimai*, Vilnius: Vaga, 2008, p. 233.

paradoksalų mažųjų heroizmą, apie maldos formą kaip žodžio autentiškumo siekimą bei jo patvirtinimą, žodžio ir būties ryšio užtikrinimą, žodžio galios troškimą. Įtikinamai rašoma apie spontaniškumo ir refleksyvumo santykį, konkretybę ir bendrybę, – priešpriešas, kurios Gedos kūryboje, kaip ir Rytų mąstymo tradicijoje, neturi pamatinio skirtumo: „Per išraiškingą detalę, per intymų dėmesį mažmožiams vėlyvasis Geda – kaip Li Bo, Saigyō, Bashō – kreipia žvilgsnį į universalijas“ (p. 168). Gedos deklaracijas sugrįžti į pamatinius patirties klodus, į vaikystę autorius pavadina utopiniu eskapizmu, nes „Tai nėra grįžimas į vaikystę, tai grįžimas į atmintį apie vaikystę“ (p. 173). Apibendrinami galime konstatuoti, kad straipsnyje deklaruoti tikslai pasiekti: remiantis poezijos tekstais, patikimai rekonstruoti vėlyvojo Gedos, kaip kūrėjo, savasties turinys, moralinės nuostatos, vertybės, santykis su sociumu.

Keletas autorių vienu ar kitu aspektu nagrinėja Gedos poetinį idiolektą. Daujotytė pabrėžia ontologinį jo poetinės kalbos matmenį, Vytautas Rubavičius – sociologinį, Rasa Žiemytė – istorinį, tiksliau – proistorinį. Daujotytė, aptardama patirties ir kalbos sąlyčius, kalbinę Gedos vaizduotę laiko unikaliu jo bruožu, nulėmiančiu visos kūrybos vientisumą. Punktyriškai nužymėjusi šešis poetinio kelio etapus, autorė labiausiai akcentuoja pirmąjį; *Pėdomis* ir *Strazdu* Geda įlaužęs lietuvių poezijos tradiciją. Nuo tada, pasak Daujotytės, visą sovietmetį egzistavo dvi poetinės programos, du stiliai: romantinė–romansinė – Justino Marcinkevičiaus, ir ekspresijos, daiktiškumo, vizualinio ir akustinio raiškumo – Gedos (p. 142). Pastarosios veikimą autorė tikrina poezija vaikams ir meilės lyrika. Ir prieina prie išvados, kad Geda – poetas, kuris buvo valdomas kalbos aistros, o „[j]o drama, pereinanti ir į tragiškąjį lygmenį, kalbos tikrenybės siekimas [...]“ (p. 152). Žymėdama poezijos slinkčių ribas Daujotytė stabteli ir prie atskirų rinkinių, vienus vertindama labiau, kitus mažiau. Prie pastarųjų – eilių romanas *Žalio gintaro vėriniai* (1988): „[...] fragmentuota, pasakojanti kalba. Laisvinami sąmonės galimumai kalbos būdu leisti ne tik į istoriją, bet ir į proistorę, laisviau elgtis su erotine fantazija. Negalima to vadinti sėkmingu žingsniu [...]“ (p. 138). Į tokį sprendimą atkreipiu dėmesį todėl, kad neseniai perskaičiau pradžioje minėtą Notrimaitės knygą, kurioje šis fragmentiškas eilių romanas, išvalgiai interpretuojamas, virsta vientisu, rišliu, koherentišku tekstu. Rubavičius straipsnyje „Sigitas Geda: kalbos iš(si)laisvinimas“ teigia, kad poema *Strazdas* (1967) ir rinkinys *26 rudens ir vasaros giesmės* (1972) nušlavė visas sovietinio kalbėjimo apnašas, „[...] tad visa, kas buvo vadinama tarybine poezija, nebeteko nei reikšmės, nei prasmės“ (p. 153).

Autorius kelia klausimą ir eseistiškai svarsto, kaip tai buvo įmanoma. Atsakymą Rubavičius mato ne tik autoriaus kūrybinėje drąsoje, kūrybingume, bet ir jį pasirinkusios kalbos malonėje. Gedos poezijos prokalbei skirtas Žiemytės tekstas su memuariniais bei kitokiais nebūtiniais nukrypimais. Autorė neapibrėžia, kokia reikšmė ji vartoja prokalbės sąvoką ir teigia, kad tokią poziciją rinkosi sąmoningai, nes norėjusi savo požiūrį atskleisti cituojamais poezijos pavyzdžiais. Iš pastarųjų pasirinkimo (daugiausia remiamasi knyga *Babilono atstatymas*) akivaizdu, kad prokalbė čia traktuojama labai laisvai, metaforiškai, jai priskiriamos bet kurios poetiškumo apraiškos. Prokalbe čia tampa ir mistika, ir lingvistika: archajinė leksika, tarmiškumai ir naujadarai. Tekstui trūksta minties nuoseklumo, kryptingo temos dėstymo. Alogiškumų atsiranda ir dėl keistos minties raiškos, netikslių formulavimų: „Gedos kūrybos tyrinėjimai turėtų būti tarp enciklopedinių pavyzdžių vien jau peržvelgiant prokalbės temą, nes jo poezijoje gausu įvairiausių poetinių naujadarų; kalbėtina ir apie prokalbės rūšis, netgi filosofiškai dar negvildentas. Toks jau tas ‚tiesiog poetinis‘ mąstymas“ (p. 201). Akivaizdu, kad redaktorių pagalbos reikėta didesnės.

Du Berno universiteto profesoriai Robertas Hodelis ir Janas Peteris Locheris analizuoja Gedos poemą *Strazdas*. Pirmasis lingvistiniu formalistiniu metodu nagrinėja dvi jos dalis: „Suartėjimą“ ir „Žemės arimą“. Bandoma aiškintis, kaip susidaro paradigmė teksto organizacija, metaforiškumas. Straipsnyje disonuoja formalizuota teorinė kalba ir nepakankamas konteksto, medžiagos pažinimas. Čia randame, švelniai tariant, labai netikėtų teiginių, pvz., kad „Geda savo tekstus pasirašo Antano Strazdo (1760–1833) vardu [...]“ (p. 182), kad „[...] jis pasirodo kaip rapsodas, atliekantis ir skleidžiantis Strazdo giesmes [...]“ (p. 183). Apskritai tekstas atrodo kaip akademinio stiliaus parodija (tekstą vertė Aida Ažubalytė). Locheris, lygindamas *Strazdą* bei vėlesnio laikotarpio kūrinius – „Žiogą“ iš rinkinio *Žydinti slyva Snaigyno ežere* (1981) bei „Neaiškų skelbimą“ iš *Jotvingių mišių* (1997) – užsimoja išryškinti savitą Gedos poetinę logiką, kurią įvardija „translogikos“ sąvoka. Deja, tai lieka tik deklaracija, ir skaitytojas žadėtą „tekstologinę ir lyginamąją analizę“ turėtų atlikti pats, nes autorius tenkinasi pacituotų poetinių tekstų akivaizdumu.

Pirmąją rinkinio dalį užbaigia Loretos Žvironaitės straipsnis, skirtas Gedos poezijai vaikams. Jos aptarimui išėties tašku autorė pasirinko žaidimą kaip pasaulio kūrimo būdą. Tarp darbo tikslų – analizuoti žaidybinių Gedos poezijos vaikams pobūdį, atskleisti poetinio žaidimo raišką bei pagrįsti žaidiminę poezijos

kilmę (p. 209). Turbūt šie tikslai pasiekti, nes autorė viską šioje poezijoje verčia žaidimu ir dėl to tekstas ima nusibosti: lyg eitum eitum ir niekur nenuieitum.

Antrosios rinkinio dalies autoriai analizuoja Gedos vertimus ir lygina konkrečius kūrinčius su kitakalbiais intertekstais. Beje, knygos pavadinimas *Sigitas Geda: Pasaulinės kultūros lietuvinimas* pabrėžia būtent šią jo kūrybinės veiklos sritį. Antrosios dalies tekstai argumentuotai koreguoja nuomonę apie Gedą, kaip atseit prastą, nes mažai kalbų mokėjusį vertėją. Iš rinkinyje dalyvaujančių autorių tik Šliogeris minėtame interviu kritiškai vertina Gedos vertimus: jie esą nė iš tolo neprilygsta genialiai jo poezijai. Gedos kaip vertėjo fenomeną, man rodos, įtikinamai paaiškina Naglis Kardelis („Senovės Artimųjų Rytų poezijos pasaulis Sigitos Gedos vertimuose“), siūlydamas laikyti poeto atliktus Artimųjų Rytų poezijos vertimus integralia kūrybos dalimi, nes jie meninio poveikio skaitytojui jėga prilygsta geriausiems originaliems jo eilėraščiams. Tai jis grindžia prigimtinio Gedos poetinio etoso artimumu Artimųjų Rytų kultūrai ir tuo paaiškina, kaip Geda, nors vertė ne iš originalo kalbų, savo vertimuose sugebėjo perteikti „pačią šio kultūrinio arealo atstovams būdingo poetinio mąstymo esmę ir unikalią poetinio kalbėjimo idiomą“ (p. 229), ir dėl ko jo vertimai, autoriaus nuomone, skambą autentiškiau, nei vertėjų, vertusių iš originalo. Autorius aptaria poeto išverstus šumerų himnus, *Gilgamešo epą*, šventuosius hetitų tekstus, *Giesmių giesmę* ir teigia, kad poetinis Artimųjų Rytų etosas savo esme yra kur kas artimesnis paties Gedos etosui nei graikiškasis ir Tolimųjų Rytų poetinis etosas, kurių pirmajam būdingas nerimtumas, atsainumas, žaismingumas, ironiška distancija, o antrajam – rafinuotumas, kraštutinis estetizmas, meditatyvumas, egzistencijos imanentiškumas.

Savo būdo savybėmis, ypač prigimtinio rimtumu, netgi tik jam vienam būdingu atšiaurumu [...], gebėjimu išgyventi itin stiprius jausmus ir juos meistriškai išreikšti savo kūryboje, mokėjimu džiaugtis būties stebuklu ir kartu išgyventi jos tragiškumą, nuolatinio dėmesiu egzistencinei tematikai apskritai, ypač žmogaus nuopuolio, jo prigimtinio nuodėmingumo, dieviškumo ir šėtoniškumo pradų kovos žmogaus prigimtyje apmąstymu, lydėjusiu Poetą visą gyvenimą, pagaliau pačiu neišsitekimu grynojoje imanencijoje ir atvirumu transcendencijos ženklams Geda visada buvo panašus į atklydėlį iš Senovės Artimųjų Rytų, iš Babilono ar Šumero, o rašydavo ir kalbėdavo jis kaip koks laike pasiklydęs Senojo Testamento pranašas ar hetitų kerėtojas. (p. 227)

Ši netrumpą fragmentą pacitavome ne tik dėl įtaigios poeto visuminės charakteristikos, bet ir dėl to, kad tai svarbus papildymas knygoje dominuojančiam Gedos gamtmeldystės, pagoniškosios pasaulėjautos akcentui. Be to, šis taklus poeto apibūdinimas tiesiog prisitraukia vieną 1991 m. Poezijos pavasario epizodą Šv. Jonų bažnyčioje, apie kurį rinkinyje pasakoja to įvykio liudininkas Vytautas Martinkus („Šventa Sigito malda ir lėkštė žirnių sriubos“). Jis rašo apie savo reakciją, girdint po bažnyčios skliautais skambantį Gedos „Teisingojo žodžio maldos“ staugimą, o po to – jau apie skausmingą poeto reakciją dėl tokio veiksmo sutrikdytų, išgąsdintų kolegų. Martinkus paprastame memuariniame pasakojime sugeba natūraliai pakomentuoti ir šios balso misterijos tolesnį gyvenimą muzikoje, ir išreikšti savo požiūrį į jau du dešimtmečius apimančią tos misterijos recepciją, kurioje poeto „maldai“ suteikiama jau ironiška ar „destrukcijos grožio“ prasmė. Ar su jais vertėtų ginčytis? „Nebent tik kitais to paties poetinio teksto perskaitymais“ (p. 193), – išmintingai į savo paties klausimą atsako taikusiai, tolerantiškasis Martinkus.

Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė gilinasi į Gedos vertimo sampratą ir lygina ją su Walterio Benjaminio suformuluotomis kultūrinio vertimo nuostatomis, pagal kurias originalo ir vertimo santykiai yra gana laisvi, nes turi būti verčiama ne tik kalba, bet ir kultūros kodai. Vertėjas esąs interpretatorius, verčiantis ne tik žodžius, bet ir pačią poezijos dvasią. Autorė deklaruoja siekį į vertimus pažvelgti iš šiuo metu populiarios sociologinės perspektyvos, bet ši nuostata straipsnyje nėra įgyvendinta. Genovaitė Dručkutė, aptardama Gedos atliktą Dantės *Dieviškosios komedijos* vertimą, taip pat remiasi Benjaminu, kurio ne vienas teiginys primena paties Gedos svarstymus apie vertėjo darbo specifiką, apie jo atsakomybę ne tik prieš originalą, bet ir prieš savo gimtąją kalbą bei laiką. Kūrinio prasmė vertimo kalboje atsiverianti ne per pažodiškumą ar ypatingą ištikimybę originaliam tekstui, bet per pajautą, suvoktą atmosferą, per pagautą dvasią. Remdamasi pirmosios giesmės vertimo pavyzdžiais autorė pastebi, kad Geda neretai prižemina originalo stilių ir kad „[g]albūt jam labiau pavyko gimtojoje kalboje ‚rezonuoti‘ juslinę, daiktiškąją, kūniškąją poemos subjekto patirtį. Vis dėlto gediškajame *Dieviškosios poemos* variante girdėti stiprus originalo aidas, lietuvių skaitytojams atsiveria Dantės kūrinio prasmė ir dvasia bei viduramžių žmogaus pasaulėjauta“ (p. 310).

Odeta Žukauskienė, plėtodama Kaukazo kraštų temą XX a. lietuvių kultūroje ir Gedos kūryboje, plačiau pristato Gedos atliktą X a. armėnų mistiko Grigoro Narekiečio *Sielvartingų giedojimų knygos* vertimą. Išvada ir dėl šio vertimo

panaši: poeto vertimas senovės išmintį priartina prie dabarties pasaulio, padaro jį suprantamą šiuolaikiniam žmogui.

Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašeliionienė analizuoja Gedos poemą *Nakties žiedai: Paskyrimų poema Fransua Vijonui*, ieškodama joje prancūzų poeto kūrybos atitikmenų. Ji ne tik detaliai aptaria dominuojantį kūrybos motyvą (poeto likimas), būdingus įvaizdžius (rožė, kaukolė), bet ir imasi Villono kūrinio „Baladė storulei Margo“ ir Gedos eilėraščio „Vištos valgymas“ lyginamosios analizės. Sekdama Margo temą kituose poemos eilėraščiuose autorė pasitelkia ir kitus Gedos verstus Villono tekstus. Taip išryškunami pasaulėjautos ir poetinio stiliaus bendrumai (parodijškumas, ironiškumas, rėmimasis folkloro tradicija) ir skirtumai: Gedos poemoje poeto likimo drama vyksta lietuviško peizažo erdvėje, šalia rožės čia atsiranda įvairių gėlių (ciklamenas, rugiagėlė, gvazdikas, piliarožė, dilgėlė, erškėtrožė) su savomis poetinėmis reikšmėmis, o epikūriška Villono eilių dvasia tapusi gerokai elegiškesnė.

Gedos dievoieškai suprasti svarbus Notrimaitės straipsnis „Sigito Gedos Pranciškus Asyžietis“. Remdamasi metodologinėmis semiotikos nuostatomis, autorė interpretuoja su šiuo šventuoju susijusius Gedos tekstus (dienoraščius, eseistiką, poeziją), norėdama atskleisti, „kaip Pranciškaus Asyžiečio figūra įrašoma į dievoieškos, šventumo paradigmą, susijusią su bendresne – tapatumo ieškojimo ir tam tikros vertybių sistemos teigimo – problemika rašytojo kūryboje“ (p. 258). Po metodologiškai korektiškos atskirų kūrinių analizės autorė daro išvadą, kad Geda pabrėžia ne šventojo nuolankumą, tarnystę Bažnyčiai, o savotišką jo maištą, laisvumą, gyvenimo džiaugsmą, kylantį iš gamtos gyvybingumo galių ypatingo jutimo. Būtent dėl tokio nukrypimo nuo „normos“ šis šventasis, kaip ir Strazdas, Villonas, Boschas, įsirašo į asmeninę Gedos mitologiją.

Nida Gaidauskienė straipsnyje „Grįžtis į pradžią ir pirminę patirtį Sigito Gedos poezijoje bei eseistikoje“ kelia tikslą „pasekti, kaip kito S. Gedos pirmapradžiškumo samprata, labiau susitelkiant į pirminių patirčių, paliudytų eseistikoje, sąsają su kultūrinės atminties formuota archetipinių vaizdinių samprata“ (p. 324). Labai miglotai suformuluotas tikslas: kaip kito samprata, susijusi su samprata; be to, „pirminės patirtys, paliudytos eseistikoje“, manyčiau, yra tos pačios kilmės kaip ir kultūrinė ar archetipinė vaizduotė poezijoje (jei, žinoma, gerai supratau autorės mintį); antra, „kultūrinė atmintis“ ir „archetipinė vaizduotė“ nurodo į skirtingus dalykus: tarkim, į sąmonės ir (kolektyvinės) pasąmonės zonas; trečia, autorė neįtikino, kad pirmapradžiškumo samprata kito, nes iš esmės

apie tai ir nekalbėjo. Straipsnyje yra įdomių pastebėjimų apie Gedos eseistinius tekstus kaip žanrinę formą, o pabaigoj prabilta ir apie vaiko „pirminių patirčių“, užrašytų suaugusio žmogaus, problemišumą. Be to, autorė sąžiningai referuoja ir komentuoja tai, kas yra Gedos rašyta apie pirmapradiškumą, archetipus, mitą, probaltiškąsias formas – tekste 84 nuorodos!

Perteklinio citavimo esama Jūratės Landsbergytės straipsnyje, skirtame aptarti Gedos ir Broniaus Kutavičiaus XX a. 7–8 dešimtmečiu pradėtą archajinio baltų kultūros sluoksnio rekonstrukciją, jų kūrybinį bendradarbiavimą bei šių procesų rezistencinę reikšmę. Ir šiam tekstui trūksta minties nuoseklumo, aiškiau apsibrėžto tyrimo tikslo, rašymo disciplinos. Geda – pavojingas objektas: savo mąstymo energija, žodžio galia gali tyrėją užhipnotizuoti, ir jis, užuot bandęs tą poveikio galią ar estetinį įspūdį analizuoti ir formuluoti, pasikliauja pačių poetinių ar egodokumentinių tekstų akivaizdumu.

Straipsnių rinkinys pagal savo žanrą ir formaliuosius sandus (tekstų anotacijos lietuvių ir anglų kalbomis, esminiai žodžiai, išvados, nuorodos, literatūros sąrašai) turi mokslinio leidinio statusą. Vis dėlto daug kas čia jo nepateisina, pradedant netipiška, su plačiais memuariniais nukrypimais pratarne, kuri labiau tiktų autorinei monografijai, sudarytojo atlaidumu kai kuriems tekstams, baigiant itin prastu redaktorių darbu. Galima net įtarti, kad kai kurių tekstų jų akis iš viso nematė: tiek esama nelogiškumų, stiliaus, net kalbos klaidų, netikslumų nuorodose ir pačiose citatose. Rinkinyje pritrūkta pagarbos poezijos tekstams, kurie cituojami nesilaikant originalo, prirašant, pakeičiant, praleidžiant, nesilaikant eilučių ribų, nepaisant eilučių pradžiose originale esančių mažųjų ar didžiųjų raidžių, nepažymint trumpinimų; pasitaiko, kad eilėraščio pavadinimas ar paantraštės grafiškai neatskiriamos nuo teksto, pusė eilėraščio gali būti išspausdinta kursyvu, pusė įprastu šriftu (p. 285), tame pat straipsnyje dešimtmečiai nurodomi ir romėniškais, ir arabiškais skaitmenimis (p. 326, 328), vietoje nuorodos galima rasti klausimą „Iš kur?“ (p. 282, 294). Klaidingas rinkinio pavadinimas (*26 rudens ir pavasario giesmės*, p. 100) ir eilėraščių antraštės: antai trijų kūrinių ciklo „Teisingo žodžio malda“ paskutinis eilėraštis vadinasi „Premessa, San Francesco D'Assisi“, o čia jis pervardintas „Teisingo žodžio malda, arba Premessa, San Francesco D'Assisi (lietuviškoji dalis po lotyniškosios)“ (p. 207). Akivaizdu, kad skliausteliuose esanti pastaba buvo priskirta pavadinimui; eilėraščio pavadinimas „Ir pagaliau nė jokio dieviškumo“ sutrumpėja iki „Jokio dieviškumo“ (p. 164). Pakinta ir atskiros eilutės, kad ir „Man *prie kojų* Kaukazas [...]“ (p. 320) – turėtų būti „Man po kojom

Kaukazas [...]“: Na, bet tikras detektyvas prasideda, kai aptinki tikslingą originalo pakeitimą: poemos *Strazdas* Pažaislis citatoje virsta parlamentu:

Šneka pusprotis vienas, /
 Kad turėjo sparnus.
 Kaip *parlamentuos* [kursyvas – *EB*], viešpatie,
 Išlaikyti durnus!“ (p. 206).

Antanas Kalanavičius tampa Antanu Janavičium (p. 182), ten pat cituojamas (be nuorodos) labai lietuviškai skambančia pavarde negirdėtas austrų lyrikas bei prozininkas H. C. Artimas; spėjame, kad kalbama apie Hansą Carlą Artmanną. Esama konstrukcijos *kad su bendratimi* tikslui reikšti (p. 64), kalbų *žinojimo* jų mokėjimo prasme (p. 101), na, ir korektūros klaidų kiekis čia gerokai perkopęs „normą“:

Šis redaktorių daržui skirtas pabaigos akmenėlis tiesiog atšoko iš kolektyvinės Gedos portreto mozaikos. Belieka tikėtis, kad portreto jis labai nesugadino.